

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Column: Is het verleden 'verleden tijd'? : Onteigening en rechtsherstel van joods vastgoed tijdens en na de Tweede Wereldoorlog

Auteur: Sanne van den Brink

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 44.1, 6-10.

© 2022 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

IS HET VERLEDEN 'VERLEDEN TIJD'?

ONTEIGENING EN RECHTSHERSTEL VAN JOODS VASTGOED TIJDENS EN NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

Sanne van den Brink

Wie vandaag in Weesp voor het winkelpand op het adres Binnenveer 11 staat, zou niet snel aan de Tweede Wereldoorlog denken. Alleen de twee op de grond geplaatste *Stolpersteine*, beter bekend als struikelstenen, verraden dat deze locatie een zeer beladen geschiedenis heeft. In 1995 plaatste de Duitse kunstenaar Gunter Demnig de eerste steen en sindsdien worden ze overal in Europa gelegd bij de voormalige woonhuizen van oorlogsslachtoffers die tijdens het conflict zijn gedeporteerd en vermoord. De gedenkstenen voor het pand aan het Binnenveer bevatten de namen 'Henriette Mietje Vleeschhouwer-Menko' en 'David Vleeschhouwer'. Op 29 april 1942 moest het Joodse echtpaar gedwongen uit Weesp vertrekken. Hun drie nog thuiswonende zonen, Abraham, Michel en Adriaan, waren hier niet bij. Zij hadden al eerder besloten om te gaan onderduiken.¹ Ouders Vleeschhouwer mochten eerst tijdelijk in Amsterdam verblijven, maar

werden op 1 juni 1943 naar Sobibor gedeporteerd. Ze overleefden de oorlog niet.

Maar wat gebeurde er na het vertrek van David en Henriëtte met hun winkel? Dieper graven in het verhaal van de familie Vleeschhouwer en hun vastgoed onthult dat de locatie één van de vele panden is die door het Naziregime werd toegeëigend en doorverkocht. Zo komt in de zogeheten *Verkaufsbücher* naar voren dat het pand kort na het gedwongen vertrek van het echtpaar onder beheer werd gebracht bij het Algemeen Nederlandse Beheer van Onroerende Goederen (ANBO), dat onder leiding stond van de Haagse NSB'er Dirk Hidde de Vries. Later werd het verkocht aan de N.V. Mercurius Exploitatie Maatschappij van Kantoorgebouwen en Safe-inrichtingen te Amsterdam.² Toen Abraham, Michel en Adriaan na de oorlog terugkeerden naar Weesp, troffen ze hun ouderlijk huis in een volledig andere staat aan. Niet alleen was het pand omgebouwd van winkel tot woon-



De Stolpersteine bij het winkelpand op het adres Binnenvoor 11 te Weesp. Bron: Arie Bervoets

huis, maar ook was het door Mercurius verkocht aan een landbouwer genaamd Thomas Groenendaal.

Het was het begin van een jarenlang conflict tussen de broers Vleeschhouwer en de nieuwe eigenaar. Waar de officiële stukken spraken over een pand dat 'ter goede trouw' was verkocht en dat Groenendaal niet op de hoogte was dat het om Joods bezit ging, dachten de broers Vleeschhouwer daar anders over:

Hij wist toch, dat wij reeds jaren lang dat pand bewoonden en zooals ons ter oore is gekomen is hij van vele kanten gewaarschuwd, alvorens hij het pand in eigendom verkreeg, niet tot aankoop over te gaan, daar het pand eigendom van onzen vader was en hij dus jood-sch-bezit zou kopen, waarmee hij later zeker last zou krijgen.³

Ook in een ander verslag werd door de bewindvoerder van het vermogen van familie Vleeschhouwer geschreven dat: 'Mij persoonlijk verklaarde Th. Groenendaal na de bevrijding, "dat de Duitschers toch hadden kunnen winnen en hij dan in het ongestoord bezit van het huis was gebleven."⁴

Abraham, Michel en Adriaan eisten dat ze hun vaders pand terug zouden krijgen. Het proces van rechtsherstel was echter zeer ingewikkeld. Zo ging de bewindvoerder van de zaak failliet en duurde het lang voordat er een nieuwe was aangesteld.⁵ Ook zorgden de moeilijke verhouding tussen de broers en financiële problemen voor grote vertragingen. Zo blijkt uit correspondentie tussen de bewindvoerders en de familie Vleeschhouwer dat ze het niet eens konden worden over het bedrag dat betaald moest worden voor de juridische ondersteuning.⁶ Volgens historicus Isaac Lipschits was dit één van de redenen waarom er door oorlogs-



Het winkelpand aan het Binnenvoor in 1970. Bron: Wikimedia Commons

slachtoffers vaak genoeg werd genomen met een minnelijke schikking, oftewel dat de partijen onderling besloten wat er met het onroerend goed zou gebeuren. Een jarenlange procesgang met juridische ondersteuning was gewoonweg te duur voor veel overlevenden en hun nabestaanden.⁷

Pas in 1952, zeven jaar na de bevrijding van Nederland, werd de zaak afgerond. Abraham, Michel en Adriaan kwamen met Groenendaal tot het besluit dat de broers afstand deden van hun recht om het pand van hun vader terug te eisen. Wel ontvingen ze een schadevergoeding voor het bezitsverlies van het vastgoed. In hoeverre de financiële en onderling moeilijke situatie de reden was dat ze niet kozen voor een rechterlijke procedure, is niet uit de beschikbare bronnen op te maken. De standvastigheid van de broers om het vastgoed terug te krijgen, maakt het aannemelijker dat het hun voorkeur was om het eigendomsrecht wél te herstellen. Het winkelpand aan het Binnenveer was de familie echter voor altijd kwijt. In grote lijnen is het verhaal van de familie Vleeschhouwer representatief voor een situatie waarin veel Joodse oorlogsslachtoffers terecht kwamen. Het proces van rechtsherstel verliep bij vele Joodse families moeizaam, met veel vertragingen en lang niet altijd met de gewilde uitkomst. Dit benadrukt nogmaals het feit dat de zware oorlogstijd voor veel Joodse slachtoffers en nabestaanden niet in mei 1945 tot een einde was gekomen.

Ook vandaag de dag is dit verleden voor velen niet slechts 'verleden tijd'. Juist in de afgelopen maanden werd duidelijk dat we nog altijd met één been in de geschiedenis staan. Zo hebben tientallen gemeentes opdracht gegeven om hun rol in het proces van onteigening en rechtsherstel van Joods vastgoed in de naoorlogse periode te onderzoeken. Er kwamen verhalen naar boven over terugkerende Joodse oorlogsslachtoffers die een naheffing van erfpacht en straatbelasting moesten betalen over de periode waarin ze

waren ondergedoken of opgesloten. In verschillende gevallen hebben de resultaten van deze recente studies geleid tot een schadevergoeding voor de nabestaanden. Ook de reacties op het beladen onderzoek naar de onafhankelijkheidsoorlog in Nederlands-Indië onderstrepen dat de geschiedenis niet altijd een afgesloten zaak is.

Het is belangrijk dat deze historische gebeurtenissen nog steeds onder de aandacht worden gebracht. Zoals voormalig bondskanselier Angela Merkel in haar 5 mei-lezing in 2021 zei: 'Niets kan de leegte vullen die is achtergelaten door de mensen die zijn vermoord. Niets kan het verlies en de pijn van de overlevenden wegnemen. De gepleegde misdaden zullen niet verjaren.'⁸ Juist omdat de geschiedenis nooit volledig voor iedereen kan worden afgesloten, is het aan ons allen om dit verleden levend te houden.

Sanne van den Brink is een eerstejaars student van de onderzoeksmaster geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, met als specialisatie de geschiedenis van internationale betrekkingen en milieugeschiedenis. Ze is redacteur bij *Skript Historisch Tijdschrift*.

Noten

1. De vierde en oudste zoon van het echtpaar, Hijman, was werkzaam als marconist in dienst bij de Java-China-Japan-lijn. Hij overleefde de oorlog niet. Op 22 maart 1944 werd het schip waar hij op voer, de SS Tsjisalak, getorpedeerd en beschoten, met een dodelijke afloop voor het grootste deel van de opvarenden. Zie: Dick van Zomeren, *Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Weesp* (Weesp 1983) 53-54.
2. Noord-Hollands Archief, Haarlem, 83.2 Kadaster en hypotheekkantoren Noord-Holland (KADOR NoordHolland), 2.2.2.5., 2078-7077 Register Hypotheken no. 4, register van overschrijving van akten van eigendomsovergang van onroerend goed, 1838-1975, inventarisnummer 5390, akte 101, 102 en 103. De *Verkaufsbücher* was het administratieve systeem van de bezetters waarin de verkoop van veelal Joods onroerend goed werd bijgehouden. Deze is sinds kort online in te zien op de website van het Nationaal Archief Den Haag (www.nationaalarchief.nl).
3. Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Beheersinstituut (NBI): Beheersdossiers, nummer toegang 2.09.16.16 [hierna afgekort als Archief NBI], inventarisnummer 191300, brief A.D Vleeschhouwer, M.D. Vleeschhouwer en Adr. D. Vleeschhouwer aan de Commissie voor Rechtsherstel p/a het Militair Gezag Hilversum, 18 juni 1945.
4. Archief NBI, inv. nr., 191300, rapport opgesteld door L.A. Houtman aan het Nederlandsche Beheersinstituut, 8 april 1947. Bij niet-vijandelijk vermogen wees het Nederlandse Beheersinstituut bewindvoerders aan om het vermogen van de afwezige en omgekomen Joodse huiseigenaren te beheren. In het geval van de familie Vleeschhouwer was dit eerst L.A. Houtman, een kassier en agent van de Nederlandsche Bank. Na zijn faillissement werd J.I.C. van den Hemel, een advocaat uit Hilversum, bewindvoerder over het vermogen.
5. Archief NBI, inv. nr., 191300, brief J.I.C. van den Hemel aan het Nederlandse Beheersinstituut, 9 juni 1952; Archief NBI, inv. nr., 191300, brief Nederlandse Beheersinstituut Amsterdam aan J.I.C. van den Hemel, 17 maart 1952; Archief NBI, inv. nr., 191300, bepaling Nederlands Beheersinstituut, 16 april 1952.
6. Archief NBI, inv. nr., 191300, brief H. Ten Oever aan het Nederlandse Beheersinstituut Amsterdam, 27 oktober 1951.
7. Isaac Lipschits, *De Kleine Sjoa. Joden in Naoorlogs Nederland* (Amsterdam 2001) 60.
8. Angela Merkel, '5 mei-lezing 2021. Uitgesproken op Bevrijdingsdag 2021', *Nationaal Comité 4 en 5 mei*. Geraadpleegd op <https://www.4en5mei.nl/archieven/inspiratie/angela-merkel-5-mei-lezing-2021>.